

PÁSZTORMŰVÉSZET II.

Írta: S. Kovács Ilona
Fényképezte: Gyerkó Tibor
Lektorálta: dr. Kodolányi János
Szerkesztette: B. Zsédenyi Judit

A felvételek a budapesti Néprajzi Múzeum
tárgyairól készültek.

© Kiadja a Magyar Diafilmgyártó Vállalat
Budapest, 1985

A pásztorokról, életmódjukról, környezetükről sokféle, egymással gyakran ellentétes, olykor szélsőséges elképzelés is él a köztudatban. Az egyik véglet: a romantikus felfogás, amelyhez pl. a délibábos pusztakép, a lobogós ingujj, a cifraszűr és az akrobatikus lovasmutatványok kapcsolódnak. A másik véglet a pásztorokat a társadalom aljaként kezeli és rablókkal cimboráló zsványoknak, munkakerülőknek tartja.

A pásztorság valójában egy olyan társadalmi réteg volt, akit az évszázadok óta folyamatosan virágzó gazdálkodási ág, az állattartás éltetett. Szakmai tudásuk hagyományokon alapult és nemzedékről nemzedékre öröklődött. Életmódjuk, tárgykultúrájuk a múlt századi nagy gazdasági és környezeti változásokig (pl. folyamatszabályozás) csak kis mértékben változott.

A 19. század elején a társadalom periferiáján elhelyezkedő pásztorságot is elérte a parasztság kultúráját felvirágoztató változás. Jellemzői a színes díszítmények megjelenése a használati eszközökön, a díszes kerámiák, bútorok, a gazdag viselet stb. elterjedése. A pásztorok kezén egy külön művészeti ág alakult ki, amely egyrészt az állattartásnál évszázadok óta használt szerszámok (ostor, bot, bőrrerszények és tokok), másrészt a változó életformához kapcsolódó újabb eszközök (óralánc, gyufatartó, stb.) készítését és változatos díszítését eredményezte.

A pászterművészetnek különböző nagy és kis táji változatai alakultak ki. Ezért beszélünk dunántúli, felvidéki (palóc), erdélyi és alföldi pászterművészeiről. Ezeken belül megkülönböztetünk stíluskörzeteket is. Pl. az Alföldön: hortobágyi, felső-tiszavidéki stb. A pászterművészet körébe tartozik minden olyan díszített eszköz, amit a pásztorok készítettek saját maguk és hozzátartozójuk, esetleg a megrendelők számára. A tágabb értelmezés szerint azok a termékek és ruhafélék is idesorolhatók, amit a kézműipar állított elő a számukra.

A pásztorok legszívesebben állati eredetű alapanyagokat használtak: bőrt, szarut és csontot. A bőrkikészítésnek mesterei főként a juhászok voltak. A sok ágból font ostorszíj, a bőrpillangókkal, sallangokkal feldíszített ostornyél, a sokféle bőrből összevarrt bicskatartó, a tűzszerszámot tartalmazó erszényegyüttes mind hozzáértésüket bizonyítja. A marhaszarvból edényeket, só- és gyógyszerartókat, ivókürtöt és kanasztülköt faragtak. Ezeket karcolt virágmintával díszítették.

A hegyvidékeken azonban a fa volt az elsődleges nyersanyag. A palóc pásztorok többek között domború faragással díszített ivópoharakat, áttört faragású karospadot, bölcsőt készítettek. A dunántúliak jellegzetes alkotása volt a betyárjelenetekkel díszített, spanyolviasz berakással színezett tükrös és borotvatok.

1. TEJMÉRŐEDÉNY

Erdélyi juhász készítette a 20. század elején. Kierlelt szép forma és egyszerű faragás jellemzi.

2. SAJTNYOMÓTÁL

A sajtkészítés jellegzetes eszköze Erdélyben. Ebbe a nagyméretű lyukas tálba nyomják ki a megaltatott juh-tejből a savót, amely a lefolyó nyílás alá helyezett edénybe csöpög. Formáját a sokévszázados tapasztalat, a célszerűség alakította ilyen tökéletessé.

3. BÁRÁNYJELÖLŐK

A párnapos báránynak és anyjának összetartozását jelölő, apró, páros, faragott tárgyak. Ezeket az ellés után néhány napra a birkák szőréhez kötözik. A juhász egész sorozatot farag magának. Mintául a háztartás és a falusi munka szerszámaikat használja pl: óra, fejőedények.

4. ÉTELKAVARÓK

Az 1888, -89, -91-es évekből származnak. A kiskunsági pásztorok jellegzetes faragásai. A felsőrész geometrikus oszlopokkal díszített. A stilizált, tulipánra emlékeztető akasztó a kiskunsági fejfák, kapufélfák formáját idézi.

5. IVÓPOHÁR

A palóc pásztorok készítették a legszebb ivóedényeket, csanakokat. A pásztorok hitvilágában természetfeletti tulajdonságokkal felruházott kígyó az egyik leggyakoribb díszítőelem. A csészét domborúan faragott, éles kontúrvonalakkal határolt motívumok ékesítik.

6. SÓTARTÓ

Felirata: Fosztó Sándor 1926. Az ősidők óta használt kéregedények kései, míves példánya. A kiemelkedő, geometrikus díszítés egyben a kéreglapok egymásba

záródását szolgálja. Karcolt mértani és erősen stilizált növényi motívumok emelik a tárgy szépségét.

7. MÁNGORLÓ

1829-ben készült Nyugat-Dunántúlon. Spanyolviasz berakással színezett virágtövek ékesítik. Díszítőelemei között vallásos szimbólum — kereszt — is található. Szerelmi ajándék volt, ezért mángorlásra (ruhanemű kisimítására) valószínűleg soha nem használták.

8. VETÉLŐK

Az ormánsági Hodó József faragta az 1880-as években. Választóvízzel barnított és karcolt mintákkal díszítette. Jellegzetes motívumai a virágágot szájában tartó madár és a fegyveres betyár. A művészkedő pásztorok ajándékoztak vetélőt ismerős lányoknak, asszonyoknak, de megrendelésre is készítették ezt a szövéshez nélkülözhetetlen eszközt.

9. KULACS

1873-ban készült. Egy mezőőr kapta ajándékba egy dunántúli faragó pásztortól. A kulacson spanyolozással színezett vidám felirat és a tartalmára utaló szőlőkoszorú.

10. IVÓKOBÁK

Kapoli Antal munkája 1943-ból. Karcolt és választóvízzel színezett mintákat figyelhetünk meg a kobaktökből kialakított edényen, melyen sétáló juhász, mögötte az erdőt jelképező makkos ágak és madarak láthatók.

11. SÓTARTÓ

1872-ben készítették Somogy megyében. A kos alakú, fafedéllel zárható edény alsó része marhaszarvból van. Mintázata színes, spanyolozott virágkompozíció.

12. TÜKRÖS

Készítési éve: 1888. Karcolt és spanyolozott minta díszíti, mely Savanyó Jóska betyár elfogását ábrázolja. Jelképes előadásmód jellemzi. Tükröt és bajuszpedrő kenőcsöt tartottak benne.